

Bijlagen

Verwachtingen en beeld van de Europese Unie: het Nederlandse burgerperspectief

Josje den Ridder
Sander Kunst
Maja Djundeva

m.m.v. Joep Schaper

Inhoud

Bijlage A	De publieke opinie over de EU – kerncijfers 2018-2021	3
1.	Inleiding	3
2.	Steun voor lidmaatschap.....	5
3.	Minder betrokken bij de Europese Unie dan bij Nederland	7
4.	Tevredenheid met en vertrouwen in Europese democratie en politiek	8
5.	Toekomst van de EU: uitbreiding en samenwerking	12
6.	Toekomst EU – wat wil men wel en niet van de EU?	14
7.	Verschillen tussen groepen.....	16
8.	Slot.....	18
	Literatuur	18

Bijlage A De publieke opinie over de EU – kerncijfers 2018-2021

Update van kerncijfers uit *Wat willen Nederlanders van de Europese Unie?* (Dekker en Den Ridder 2019) als bijlage bij de SCP-notitie *Verwachtingen en beeld van de Europese Unie: het Nederlandse burgerperspectief*.

1. Inleiding

In deze bijlage bij de SCP-notitie *Verwachtingen en beeld van de Europese Unie: het Nederlandse burgerperspectief* geven we een update van enkele kerncijfers over de Nederlandse publieke opinie over de Europese Unie (EU).

In de genoemde SCP-notitie ontsluiten we SCP-kennis over wat burgers van de EU willen in de toekomst. Dat doen we op verzoek van het ministerie van Buitenlandse Zaken en ten behoeve van de EU-brede burgerconsultaties over de toekomst van de EU. We baseren ons daarbij grotendeels op het in 2019 verschenen rapport *Wat willen Nederlanders van de Europese Unie?* (Dekker en Den Ridder 2019). Dat rapport is gebaseerd op kwantitatieve enquêtegegevens tot en met eind 2018, op een onlinedialoog met 300 deelnemers en op focusgroepen uitgevoerd in de zomer van 2018.

Inmiddels zijn we bijna drie jaar verder. In de tussentijd vonden er verkiezingen plaats voor het Europees Parlement (in juni 2019) en misschien belangrijker: vanaf begin 2020 is er de coronacrisis die op onderdelen grote invloed heeft op de publieke opinie (zie bv. Dekker et al. 2020). Over de mogelijke effecten van de coronacrisis op de steun voor de EU kunnen we twee tegengestelde verwachtingen hebben. Enerzijds is het mogelijk dat de grensoverstijgende problematiek van het coronavirus ervoor gezorgd heeft dat mensen meer bewust zijn geworden van de internationale verwevenheid en afhankelijkheid van Nederland. Hierdoor zouden burgers positiever kunnen zijn geworden over instituties die Europese samenwerking mogelijk maken, zoals de EU. Anderzijds zou de steun voor de EU tijdens de pandemie juist kunnen zijn aangetast. Door de nadrukkelijke aanwezigheid van de nationale overheid als crisismanager, bijvoorbeeld door het sluiten van grenzen of het individueel inkopen van medische hulpmiddelen, zijn sommige burgers wellicht minder de noodzaak gaan zien om deel uit te maken van de EU. Gezien de politieke en maatschappelijke ontwikkelingen actualiseren we de kerncijfers uit het rapport van 2019 om te zien hoe de publieke opinie over de EU zich de afgelopen tweeënhalf jaar heeft ontwikkeld. Met andere woorden, waar mogelijk vullen we de eerder gerapporteerde cijfers aan met recente gegevens uit de periode tussen 2018 en 2021. Het doel hiervan is om na te gaan in hoeverre de in 2019 getrokken conclusies over de EU-opinie nog steeds opgaan en, waar dat niet het geval is, hoe we die EU-opinie dan tot op heden zouden typeren.¹

Voor deze bijlage deden we geen nieuw onderzoek, maar gaan we uit van bestaande bevolkingsenquêtes (zie kader A.1). We richten ons op de Nederlandse publieke opinie ten aanzien van de EU en haar toekomst, waarbij het zwaartepunt ligt op de periode 2018-2021. In tegenstelling tot het rapport uit 2019 plaatsen we Nederland dus niet in een internationaal perspectief. We richten ons op de kerncijfers, te weten cijfers over betrokkenheid, steun voor het EU-lidmaatschap, wensen ten aanzien van toekomstige verbreding of verdieping van de Europese samenwerking en wensen over de thema's waarmee de EU zich zou moeten bezighouden. Vooral ten aanzien van dit laatste onderwerp is er overigens betrekkelijk weinig nieuwe informatie. We bekijken de publieke opinie van

---

¹ Op een paar punten is deze notitie overigens iets meer dan een update, en presenteren we gegevens die niet in het rapport uit 2019 staan. Zo voegen we in deze bijlage gegevens toe uit het LISS-panel van Centerdata, omdat daarin ook recente metingen zitten van indicatoren die we ook in 2019 al bespraken.

de bevolking als geheel, met uitzondering van paragraaf 7 waarin we kort ingaan op de verschillen tussen opleidingsniveaus in opvattingen.

In het rapport uit 2019 zijn we ingegaan op de datakwaliteit van de Eurobarometer (EB). Dat onderzoek wordt veel gebruikt door wetenschappers, onder andere vanwege de publieke beschikbaarheid van onderzoeksrapporten² en databestanden en de mogelijkheid landenvergelijkend onderzoek te doen en opinies over de tijd heen te volgen. Er is echter ook kritiek op de opzet en verantwoording van het onderzoek en op de inhoud van de vragenlijsten die soms erg ingewikkeld is en sturende vragen bevat (Dekker en Den Ridder 2019: 19). Die bedenkingen gelden ook hier weer. We gebruiken EB daarom vooral om ontwikkelingen in de publieke opinie te laten zien. We doen dat waar mogelijk in combinatie met andere databronnen zoals het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) en de European Social Survey (ESS).³

In deze bijlage volgen we de opbouw van de notitie en bespreken we achtereenvolgens gegevens over de steun voor het EU-lidmaatschap (§ 2), betrokkenheid bij de EU (§ 3), tevredenheid met en vertrouwen in de Europese politiek (§ 4), wensen met betrekking tot de toekomstige uitbreiding van de EU en Europese samenwerking (§ 5), en thema's waarop men wel of juist geen Europese samenwerking wil (§ 6). In tegenstelling tot in de notitie staan we in deze bijlage langer stil bij de relevantie van opleidingsniveau als scheidslijn voor houdingen tegenover de EU (§ 7). In de slotparagraaf (§ 8) geven we antwoord op de vraag hoe de publieke opinie over de EU zich sinds het verschijnen van het rapport *Wat willen Nederlanders van de Europese Unie?* heeft ontwikkeld. Om daarop al kort vooruit te lopen: de cijfers in deze bijlage laten zien dat de typering van de EU-opinie uit het rapport van 2019 nog steeds opgaat. Er zijn dan ook geen aanwijzingen dat de coronacrisis (in elk geval op de korte termijn) heeft gezorgd voor grote veranderingen in opvattingen en houdingen over de EU.

Kader A.1 Gebruikte grootschalige enquêtes: afkortingen en vindplaatsen

COB	Continu Onderzoek Burgerperspectieven (kwartaalonderzoek van het SCP onder 1000 Nederlanders over politieke en maatschappelijke kwesties, zie www.scp.nl). In 2020 is de dataverzameling van het COB overgegaan van onderzoeksbureau Marketresponse (MR) naar Centerdata/LISS (LISS). Die overgang is weergegeven in de tabellen en figuren. Voor meer uitleg zie https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2020/12/28/burgerperspectieven-2020-4 .
CV	Culturele Veranderingen in Nederland (thans jaarlijks SCP-onderzoek, zie www.scp.nl).
EB	Eurobarometer (halfjaarlijkse enquête in alle EU-lidstaten en soms ook enkele andere landen in opdracht van de Europese Commissie en soms van het Europees Parlement, zie http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/publicopinion/index.cfm).
ESS	European Social Survey (tweejaarlijks internationaal onderzoek, zie www.europeansocialsurvey.org). Ronde 10 (2020/'21) van de ESS is helaas vanwege de coronapandemie vertraagd en is pas vanaf eind 2021 beschikbaar.
LISS	Langlopende Internet Studies voor de Sociale wetenschappen. Nederlands panel sinds 2007 geleid door Centerdata (Universiteit Tilburg), waarin respondenten op jaarlijkse basis internetvragenlijsten invullen over o.a. politiek, gezondheid en werk, zie www.lisspanel.nl .

² Via <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/browse/all/series/4961>.

³ In het Nationaal Kiezersonderzoek (NKO) 2021 zijn ook vragen opgenomen over de EU. Die cijfers zijn onder embargo tot 1 november 2021. Daarom nemen we ze in deze bijlage niet op. We hebben de voorlopige gegevens wel bekeken om te controleren of deze uitkomsten tot andere conclusies zouden leiden dan de gegevens van EB of COB. Dat is bij de meeste indicatoren niet het geval, maar als het NKO wel betekenisvol afwijkt vermelden we het in een noot.

2. Steun voor lidmaatschap

Grootste groep vindt het EU-lidmaatschap een goede zaak en dat blijft zo

De groep Nederlanders die het EU-lidmaatschap een goede zaak vindt, is duidelijk groter dan de groep die dat niet vindt. Dat zien we in alle onderzoeken (zie tabel A.1 en A.2 en figuur A.1), al verschilt de grootte van de groep wel per onderzoek. Hierbij valt vooral op dat de steun in de Eurobarometer steevast hoger ligt dan elders. Dit valt echter te verklaren door het feit dat de methodologische opzet van de EB mogelijk tot rooskleurigere antwoorden leidt.⁴

In alle onderzoeken zien we dat de steun voor het Nederlandse lidmaatschap van de EU tijdens de economische crisis – en dan vooral in de periode 2012-2013 – lager lag en in 2018 en 2019 weer steeg. In het COB zien we tussen 2009-2013 de steun voor het lidmaatschap geleidelijk dalen, terwijl vanaf 2017 de steun weer langzaam stijgt (vgl. ook COB 2021|2: 35, Miltenburg et al. 2021). In de EB nam de steun voor het lidmaatschap na 2013 geleidelijk toe tot 2018 (zie figuur A.1). In CV was de steun voor het EU-lidmaatschap in 2018 weer hoger dan in de jaren ervoor (zie tabel A.2).

Tijdens de coronacrisis ligt de steun voor de EU niet substantieel hoger of lager dan daarvoor. In de EB (figuur A.1) is het aandeel dat het lidmaatschap een goede zaak vindt sinds 2018 stabiel en wijken de metingen in de zomer en winter van 2020 dus niet af van eerdere metingen. In het COB is het aandeel dat het EU-lidmaatschap een goede zaak vindt aan het begin van de crisis stabiel en zien we daarna kleine schommelingen (een daling tussen april en oktober 2020, en tussen oktober en april 2021 een stijging). Het is niet duidelijk waarom deze schommelingen zich voordoen, maar het gaat om kleine verschuivingen. Ondanks de steun voor het EU-lidmaatschap is het beeld niet onverdeeld positief. In tabel A.1 zien we dat een grote groep burgers aangeeft dat Den Haag te veel macht heeft overdragen aan de EU. Verderop zullen we zien dat burgers niet al te positief zijn over het functioneren van de democratie binnen de EU (tabel A.6), en dat ze aangeven weinig vertrouwen te hebben in de EU (figuur A.2).

Tabel A.1 Opvattingen over de EU, bevolking van 18 jaar en ouder, 2008-2021/2 (in procenten)^a

		2008-2013	2014-2019	2020 1	2020 2 (MR) ^b	2020 2 (LISS) ^b	2020 4	2021 2
Het Nederlandse lidmaatschap van de EU is een goede zaak.	oneens	19	21	22	15	15	18	14
	eens	46	46	52	55	52	46	54
De politiek in Den Haag heeft te veel macht overgedragen aan Europa.	oneens	18	16	20	20	21	.	.
	eens	50	52	49	41	40	.	.

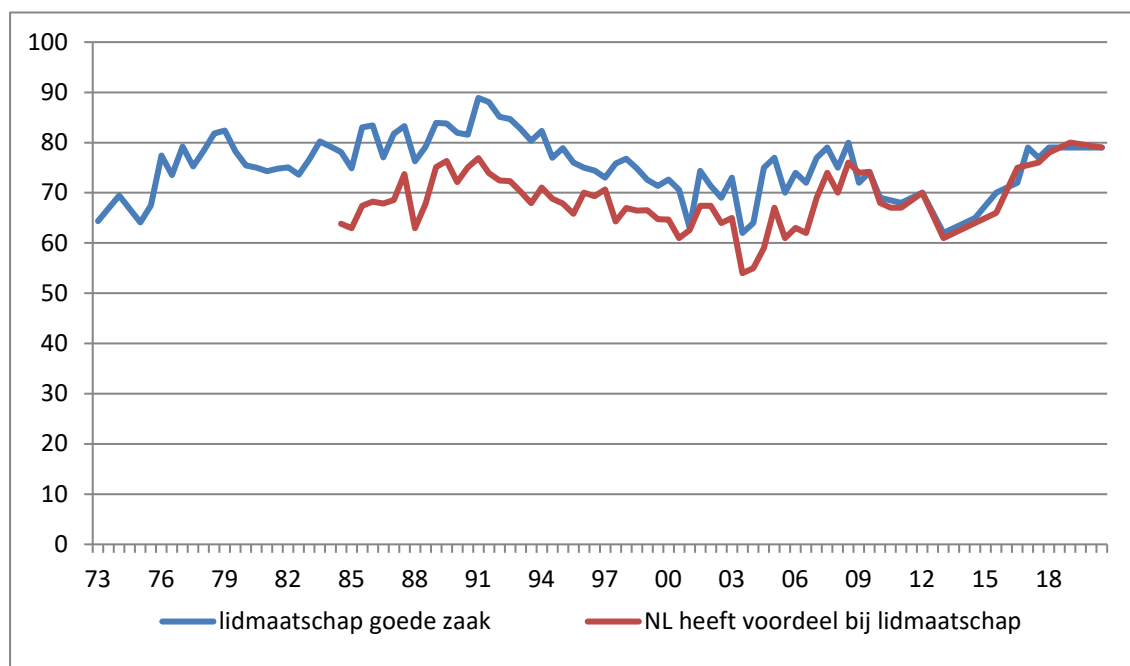
a. De percentages eens en oneens tellen samen met neutraal / ik weet het niet op tot 100%. De stellingen zijn niet altijd in alle kwartalen voorgelegd.

b. De percentages in de MR- en LISS-steekproef met betrekking tot het EU-lidmaatschap verschillen licht van elkaar. Dit heeft te maken met de verschillende steekproefvormen en respons van beide afnemers.

Bron: SCP (COB'08/1-'20/2)

⁴ De steun voor de EU in de Eurobarometer is hoger dan elders door twee samenhangende factoren. Ten eerste vereisen de vragen in de Eurobarometer van respondenten veel gedetailleerde kennis over de EU, waardoor het goed mogelijk is dat mensen met weinig interesse in de EU tussentijds afhaken met serieus antwoord geven. Hierdoor zijn het voornamelijk mensen met al veel interesse in de EU die de vragenlijst invullen. Ten tweede zijn de vragen soms suggestief en in een pro-Europese richting geformuleerd, wat ertoe leidt dat mensen mogelijk positiever overkomen ten aanzien van de EU dan ze daadwerkelijk zijn. Zie voor meer uitleg Dekker en Den Ridder (2019: 12).

Figuur A.1 Steun voor het Nederlandse EU-lidmaatschap, bevolking van 15 jaar en ouder, 1973-2020 (in procenten)^a

a. Aandeel dat zegt het lidmaatschap van de EU een goede zaak te vinden (andere antwoordmogelijkheden zijn 'slechte zaak' en 'noch goed noch slecht') en het aandeel dat vindt dat Nederland alles welbeschouwd voordeel heeft gehad van het lidmaatschap van de Europese Unie (de andere antwoordmogelijkheid is 'geen voordeel').

Bron: European Communities Study (1973) - EC (Eurobarometer 94.2, winter 2020)

Tabel A.2 Opvattingen over het EU-lidmaatschap, bevolking van 18 jaar en ouder, 1996-2018 (in procenten)^a

	1996	2006	2008/ '09	2010/ '11	2012/ '13	2014/ '15	2016/ '17	2017/ '18	2019
Vindt u het in het algemeen gesproken, een goede of slechte zaak dat Nederland lid is van de Europese Unie of vindt u het noch goed noch slecht?									
goede zaak	75	64	65	62	57	56	58	65	70
slechte zaak	4	14	8	11	15	18	14	10	8
noch goed, noch slecht	14	17	25	25	26	25	26	24	21
ik weet het niet	7	5	2	2	2	1	2	1	1
Heeft Nederland, alles welbeschouwd, naar uw idee wel of geen voordeel bij zijn lidmaatschap van de Europese Unie?									
wel voordeel	64	58	67	61	63	62	66	.	.
geen voordeel	15	28	22	27	29	31	26	.	.
ik weet het niet	20	14	10	12	8	8	11	.	.

a. Bij dubbele jaren is in de kwartalen rond de jaarwisseling geënkquêteerd.

Bron: SCP/CBS (CV'96-'19)

3. Minder betrokken bij de Europese Unie dan bij Nederland

Nederlanders hebben geen grote emotionele verbondenheid met de Europese Unie. Die conclusie trokken we in 2019 en dit geldt nog steeds (zie tabel A.3, A.4 en A.5). De verbondenheid bij en gehechtheid⁵ aan de EU is veel lager dan de betrokkenheid bij Nederland of de eigen gemeente.

Tabel A.3 Verbondenheid met het eigen land en met Europa, 2016/'17 en 2018/'19, 18 jaar en ouder (in gemiddelde scores en verschillen)^a

	Nederland	Europa	Vershil Nederland - Europa ^b
Nederland 2016/'17	7,1	5,6	1,6
Nederland 2018/'19	7,1	5,7	1,3

- a. 'Mensen kunnen een verschillende mate van verbondenheid voelen met het land waar ze wonen en met Europa. Hoezeer voelt u zich emotioneel verbonden met [land]? ... met Europa? Kies een cijfer van 0 tot 10, waarbij 0 staat voor helemaal niet emotioneel verbonden en 10 voor erg emotioneel verbonden.'
- b. De daling van de verschillen is het gevolg van afrondingsverschillen. 2016: 7,14 (7,1) - 5,56 (5,6) = 1,56 (1,6). 2018: 7,06 (7,1) - 5,73 (5,7) = 1,33 (1,3).

Bron: ESS 8 (ESS'16/'17), ESS 9 (ESS'18/'19)

Tabel A.4 Gehechtheid aan gemeente, land, EU en Europa, bevolking van 15 jaar en ouder, 2018-2020 (in procenten)^a

	2018 lente	2018 herfst	2019 lente	2019 herfst	2020 zomer	2020/21 winter
gemeente	71	69	72	76	74	75
land	89	86	87	90	91	89
EU	42	43	50	48	49	44
Europa	65	64	67	65	66	66

- a. 'In welke mate bent u gehecht aan (1) uw stad of dorp, (2) Nederland, (3) De Europese Unie, (4) Europa?' Percentages in de tabel verwijzen naar de groep die aangeeft 'sterk gehecht' of 'nogal gehecht' te zijn (in plaats van 'niet erg gehecht', 'helemaal niet gehecht' of 'weet niet').

Bron: EC (Eurobarometer 89.1, lente 2018), (Eurobarometer 90.3, herfst 2018), (Eurobarometer 91.5, lente 2019), (Eurobarometer 92.3, herfst 2019), (Eurobarometer 93.1, zomer 2020), (Eurobarometer 94.3, winter 2020/21)

Betrokkenheid kan worden gezien als een indicator voor 'steun aan de gemeenschap', oftewel het idee dat mensen zich verbonden voelen met anderen in hun politieke gemeenschap. Dit wordt door auteurs als Easton (1975) en Norris (1999) gezien als een van de elementen die bijdragen aan de legitimiteit van een bestuurslaag. In tabel A.5 staat een andere indicator die hierin inzicht geeft, namelijk opvattingen over de stelling dat mensen in het eigen land en binnen de EU veel gemeen hebben. Daar zien we dat de overgrote meerderheid van mening is dat mensen in Nederland veel gemeen hebben, en dat dit aandeel voor 'mensen in de EU' aanzienlijk lager ligt. Het geeft aan dat de EU door veel minder mensen gezien wordt als gemeenschap dan het eigen land.

⁵ In enquêtes wordt met uiteenlopende termen gevraagd naar de betrokkenheid bij een geografische eenheid of bestuurslaag. In de EB gebeurt dat met de term 'gehechtheid' die tamelijk sterk is en misschien ook de relatief lage score van Nederlanders en Vlamingen verklaart. In ESS gebruikt men de term 'verbondenheid'. Wij zien beide vragen hier als indicator voor betrokkenheid, zie ook Dekker en Den Ridder (2019: 20 en verder).

Tabel A.5 Gevoel van verbondenheid met mensen in eigen land en de EU, bevolking van 15 jaar en ouder, 2020-2021 (in procenten)^a

	NL zomer 2020	NL winter 20/21	EU Winter 20/21
Mensen in Nederland hebben veel gemeen	85	82	80
Mensen in EU hebben veel gemeen	47	45	56

a. 'Kunt u mij voor ieder van de volgende stellingen vertellen of u het hier helemaal mee eens, eerder mee eens, eerder mee oneens of helemaal mee oneens bent: (1) Mensen in Nederland hebben veel dingen gemeenschappelijk, (2) Mensen in de Europese Unie hebben veel dingen gemeen'. Percentages in tabel verwijzen naar groep die aangeeft er 'helemaal mee eens' of 'eerder mee eens' te zijn.

Bron: EC (Eurobarometer 93.1, zomer 2020), (Eurobarometer 94.3, winter 2020/21)

4. Tevredenheid met en vertrouwen in Europese democratie en politiek

Minder tevreden met Europese democratie dan met nationale

De overgrote meerderheid van de Nederlanders zegt tamelijk of zeer tevreden te zijn met het functioneren van de Nederlandse democratie. De tevredenheid met de Europese democratie ligt aanzienlijk lager, daarmee is iets meer dan de helft van de mensen in het voorjaar van 2021 tevreden. Dit beeld is in 2020/2021 niet wezenlijk anders dan in 2018.

Tabel A.6 Tevredenheid met de Nederlandse en Europese democratie, bevolking van 15 jaar en ouder, 2018-2020 (in procenten)^a

	2018 lente	2018 herfst	2019 lente	2019 herfst	2020 zomer	2020/21 winter	2021 lente
tamelijk/zeer tevreden met democratie in EU	50	54	60	58	56	57	56
niet/nauwelijks tevreden met democratie in EU	45	42	36	39	43	42	42
tamelijk/zeer tevreden met democratie in NL	82	82	85	81	84	82	77
niet/nauwelijks tevreden met democratie in NL	18	17	15	19	16	18	23

a. 'De wijze waarop de democratie in Nederland (de Europese Unie) functioneert, bent u daarover al met al zeer tevreden, tamelijk tevreden, niet zo tevreden of helemaal niet tevreden?'

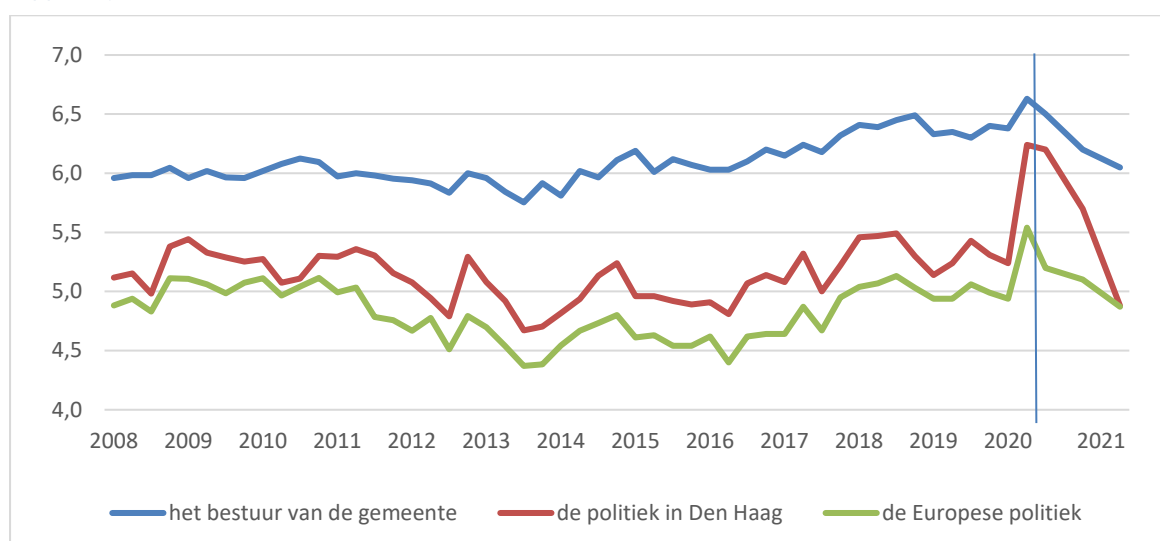
Bron: EC (Eurobarometer 89.1, lente 2018), (Eurobarometer 90.3, herfst 2018), (Eurobarometer 91.5, lente 2019), (Eurobarometer 92.3, herfst 2019), (Eurobarometer 93.1, zomer 2020), (Eurobarometer 94.3, winter 2020/21), (Eurobarometer 95.1, lente 2021)

Weinig tevreden met de Europese politiek

Ook de tevredenheid met de Europese politiek ligt meestal lager dan de tevredenheid met de nationale of lokale politiek en dat blijft ook na 2018 zo (zie figuur A.2). De tevredenheid met de Europese politiek schommelt, maar minder hevig dan die met de nationale politiek. De gangbare verklaring voor de piek in het tweede kwartaal van 2020 bij tevredenheid met de politiek in Den Haag heeft te maken met de coronacrisis en het zogenoemde *rally round the flag*-effect (zie volgende paragraaf 'Vertrouwen in de EU lager dan in nationale politiek'). Bij de tevredenheid met de EU zien we dit effect in ieder geval niet of nauwelijks bij deze meting van tevredenheid.

Figuur A.2 Tevredenheid met politiek en bestuur, Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder, 2008-2021/2, (in rapportcijfers)^a

a. 'Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 (1 = zeer ontevreden, 10 = zeer tevreden) aangeven hoe tevreden u bent met ...' De verticale streep in de figuur geeft aan dat er in 2020|2 (april) een dubbelmeting is gehouden, dat kwartaal zit er daarom dubbel in. De metingen links van de streep zijn gehouden in een ander onderzoekspanel dan de metingen rechts van de streep.

Bron: SCP (COB'08/1-'21/2)

Vertrouwen in de EU lager dan in nationale politiek

Voor het vertrouwen geldt grofweg hetzelfde als voor de tevredenheid hierboven, en de resultaten sluiten naadloos aan bij onze bevindingen in 2019: het vertrouwen dat Nederlanders hebben in de EU ligt lager dan het vertrouwen in de Nederlandse politiek – en ook over de nationale politiek is er al de nodige onvrede.⁶ Het vertrouwen in de nationale politiek ligt bijvoorbeeld veel lager dan het vertrouwen in het nationale rechtssysteem (zie figuur A.3).

Het politiek vertrouwen is doorgaans beweeglijk en schommelt – zeker op nationaal niveau – mee met economische ontwikkelingen en politieke gebeurtenissen (zie COB 2021|2: 21, Miltenburg et al. 2021). Voor het vertrouwen in de EU geldt dat het soms meebeweegt met de algemene (nationale) stemming en economische ontwikkelingen: het gestegen vertrouwen tussen 2016 en 2018 (zoals te zien in tabel A.7 en figuur A.3) heeft vermoedelijk te maken met de verbeterde algemene stemming dankzij gunstige economische ontwikkelingen die ook op nationaal niveau zorgden voor meer vertrouwen en optimisme over het land (vgl. COB 2020|1).⁷

Tijdens de coronacrisis is het vertrouwen in vooral de nationale politiek beweeglijk. In het COB zagen we een enorme stijging van het vertrouwen in de Tweede Kamer en de regering tussen januari en april 2020 (van ongeveer 50% naar ruim boven de 70%, zie o.a. COB 2021|2, Miltenburg et al. 2021, niet in figuur). Die stijging zien we ook in andere landen en bij eerdere crises. Dit wordt wel het *rally round the flag*-effect genoemd. Bij externe dreiging stijgt het vertrouwen in de nationale overheid (of de president in de Verenigde Staten) vaak tijdelijk omdat mensen bang zijn voor wat er gebeurt, er een externe vijand is en de overheid daadkrachtig optreedt (zie o.a. Miltenburg en Schaper 2020; Van der Meer et al. 2020). Vanaf de zomer van 2020 is het vertrouwen langzaam gedaald, en in april 2021 was het vertrouwen in de nationale politiek op het niveau van vóór de coronacrisis.

⁶ In het NKO 2021 kijken deze cijfers af van het COB. Daar is het aandeel dat tamelijk veel vertrouwen / veel vertrouwen heeft in de EU vergelijkbaar met het aandeel dat tamelijk veel / veel vertrouwen heeft in de regering en het parlement.

⁷ Burgers met weinig kennis of interesse in de EU extrapoleren vaker evaluaties op het nationaal niveau naar het Europees niveau. Hogeropgeleide burgers met veel politieke interesse en kennis daarentegen kunnen gemakkelijker elke bestuurslaag beoordelen *on its own merits* (Proszowska et al. 2021).

Ook in de Eurobarometer (figuur A.7) zien we het vertrouwen in het parlement en de regering tussen het najaar van 2019 en de zomer van 2020 flink stijgen en daarna weer afnemen. Bij het vertrouwen in de EU zien we een ander patroon. Tussen eind 2019 en de zomer van 2020 daalde het vertrouwen in de EU iets, om tussen de zomer en de winter van 2020 juist te stijgen. Anders dan bij het vertrouwen in de nationale politiek – waar we op basis van diverse onderzoeken kunnen duiden waarom het vertrouwen eerst stijgt en vervolgens daalt – hebben we voor het vertrouwen in de EU geen aanvullende informatie om de schommelingen in vertrouwen te duiden. Hoe dan ook: het vertrouwen in de EU ligt volgens de EB tijdens de coronacrisis in ieder geval niet substantieel lager dan ervoor en is hoger dan tijdens de economische crisis van 2008-2013.

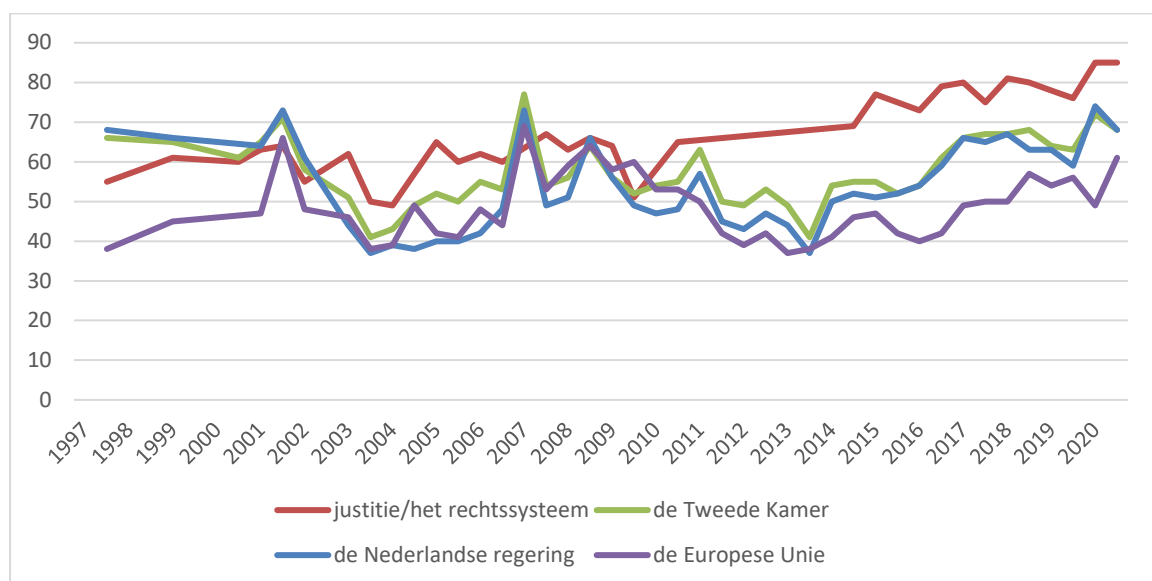
Tabel A.7 Vertrouwen in verschillende instituties, Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder, 2016/'17 en 2018/'19^a, (in gemiddelde scores en verschillen)

	2016/'17	2018/'19	verschil 2016/'17 - 2018/'19
het Nederlands parlement	5,5	5,9	0,4
het rechtsstelsel	6,2	6,6	0,4
de politie	6,7	7,0	0,3
politici	5,1	5,3	0,3
politieke partijen	5,1	5,3	0,2
het Europees Parlement	4,6	5,2	0,6
de Verenigde Naties	5,7	5,9	0,2

a. 'Kunt u op een schaal van 0 tot 10 aangeven hoeveel vertrouwen u persoonlijk heeft in elk van de instellingen die ik oplees? 0 betekent dat u helemaal geen vertrouwen heeft in een instelling en 10 dat u volledig vertrouwen heeft.'

Bron: ESS 8 (ESS'16/'17), ESS 9 (ESS'18/'19)

Figuur A.3 Vertrouwen in politieke instituties, bevolking van 15 jaar en ouder, 1997-2020 (in procenten)^a

a. 'Ik wil u graag een vraag stellen over hoeveel vertrouwen u hebt in bepaalde media en instituties. Kunt u mij voor elk van de volgende media en instituties zeggen of u geneigd bent ze wel of niet te vertrouwen?'

Bron: EC (Eurobarometer 48.0, herfst 1997) - EC (EB94.2, winter 2020)

Kleine groep is voorstander van een Next

Expliciet er dan de vraag of men het lidmaatschap een goede zaak vindt of voordelen ziet van het lidmaatschap, is de vraag of mensen vinden dat Nederland beter af zou zijn buiten de EU (zoals gevraagd wordt in de EB en het COB) of wat men zou stemmen bij een eventueel referendum over uittreding (zoals gevraagd wordt in de ESS). Een kleine groep (ongeveer 20%, afhankelijk van de vraagstelling en het onderzoek) is van mening dat Nederland beter af zou zijn buiten de EU. De groep

die voor uittreding zou stemmen bij een eventueel Nexit-referendum is tussen 2016 en 2018 gedaald (zie tabel A.8). De politieke onzekerheid en negatieve economische consequenties die de uittreding van het Verenigd Koninkrijk uit de EU teweegbracht, kan ertoe geleid hebben dat burgers een Nexit als een minder realistische optie zijn gaan zien (De Vries 2017, 2018). Die groep is dus beperkt, vooral vanuit het perspectief van een eventueel referendum. Maar als al die mensen op één partij zouden stemmen bij Tweede Kamerverkiezingen, dan zou die politieke partij in de huidige politieke context een partij van betekenis zijn. In 2020 was de stemming hierover blijkens de EB niet wezenlijk anders dan in 2018; de instemming met de stelling dat Nederland beter af is buiten de EU blijft lager dan in 2012 en 2013.

Tabel A.8 Stemintenties in het geval van een referendum over het EU-lidmaatschap, bevolking van 18 jaar en ouder, 2016/'17 en 2018/'19 (in procenten en procentpunten)^a

	blijven	verlaten	anders ^b	blijven - verlaten
Nederland 2016/'17	70	21	9	49
Nederland 2018/'19	82	11	7	71

a 'Stelt u zich voor dat er morgen een referendum in [land] zou plaatsvinden over het lidmaatschap van de Europese Unie. Zou u stemmen dat [land] lid moet blijven van de Europese Unie of de Europese Unie zou moeten verlaten?'

b Zou niet, blanco of ongeldig stemmen, weet niet.

Bron: ESS 8 (ESS'16/'17), ESS 9 (ESS'18/'19)

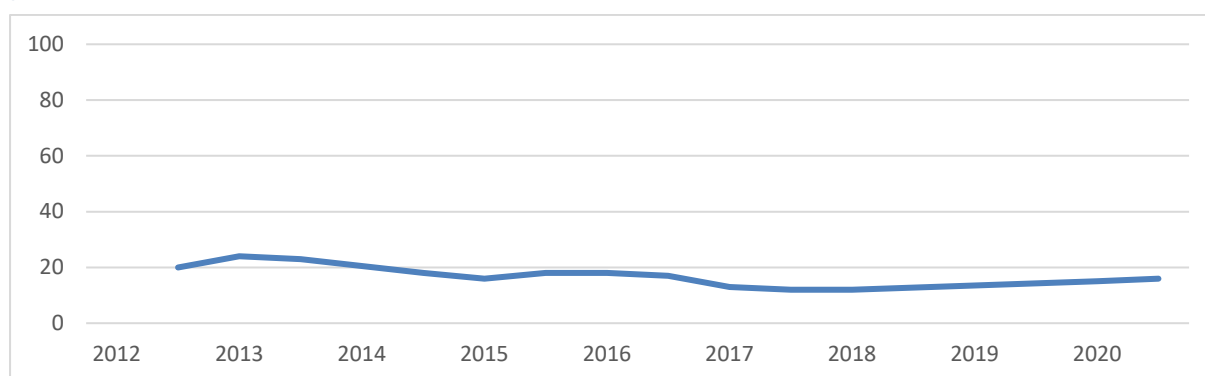
Tabel A.9 Opvattingen over het verlaten van de EU, bevolking van 18 jaar en ouder, 2008-2020/1 (in procenten)^a

		2015 2	2016 3	2018 3	2020 1
Het zou beter zijn als Nederland uit de EU gaat.	oneens	43	50	53	56
	eens	24	20	16	20

a. De percentages eens en oneens tellen met neutraal / ik weet het niet op tot 100%. De cijfers voor meer jaren kunnen zijn gebaseerd op een enkel kwartaal of op enkele kwartalen.

Bron: SCP (COB'08/1-'20/1)

Figuur A.4 Eens met 'Nederland is beter af buiten de EU', bevolking van 15 jaar en ouder, 2018-2020 (in procenten)

a. 'Vertelt u mij in welke mate u het eens of oneens bent met elk van de volgende uitspraken: Nederland zou de toekomst beter aankunnen buiten de Europese Unie'.

Bron: EC (Eurobarometer 78.0, herfst 2012)-(Eurobarometer 94.2, winter 2020)

Tevredener over nationale corona-aanpak dan over Europese

In de EB is ook gevraagd naar het oordeel van respondenten over de nationale en Europese corona-aanpak. Over de nationale aanpak zijn mensen veel vaker tevreden dan over de Europese. Tussen de

zomer en winter van 2020 daalde de tevredenheid met de aanpak van de nationale regering flink, de tevredenheid met de aanpak van de EU bleef nagenoeg gelijk. De Europese aanpak van de coronacrisis gooide dus bij de meeste mensen tot begin 2021 vooralsnog geen hoge ogen.⁸

Tabel A.10 Tevredenheid met de nationale en Europese corona-aanpak, bevolking van 15 jaar en ouder, 2020-2021 (in procenten)^a

	Nederland zomer 2020	Nederland winter 20/21
tevreden met nationale aanpak	91	71
tevreden met aanpak van de EU	41	43

a. 'Hoe tevreden bent u over het algemeen met de maatregelen die genomen zijn om de uitbraak van het coronavirus te bestrijden door...?'
(1) De Nederlandse regering, (2) De instellingen van de Europese Unie.'

Bron: EC (Eurobarometer 93.1, zomer 2019), (Eurobarometer 94.3, winter 2020/21)

In de Eurobarometer is in de winter van 2020/2021 ook gevraagd wat men van de EU zou willen als het gaat om de aanpak van corona. Dan vinden burgers de zorg voor snelle toegang tot voldoende en veilige vaccinaties een belangrijke prioriteit voor de EU (voor Nederlanders is dat 46%; het gemiddelde van respondenten uit de 27 EU-landen is 36%), net als het bepalen van een gezamenlijke Europese strategie om een vergelijkbare crisis in de toekomst het hoofd te kunnen bieden (39%; EU27 28%).

5. Toekomst van de EU: uitbreiding en samenwerking

Verdeeld over verdere samenwerking en eenwording

De meningen zijn verdeeld als het gaat over de vraag of de EU-lidstaten meer dan nu moeten samenwerken en/of de Europese eenwording verder moet gaan. In de Eurobarometer (zie de tabellen in de volgende paragraaf) zien we steeds dat er aanzienlijke steun is voor Europese samenwerking op uiteenlopende beleidsterreinen en dat men – zeker bij internationale kwesties – een rol voor de EU ziet weggelegd.

Als mensen meer in algemene zin vragen krijgen voorgelegd over verdere Europese eenwording, dan zien we dat de meningen verdeeld zijn. Dat bleek het geval tot en met 2018 en dat is nu niet anders – al is men in de EB duidelijk meer pro-EU dan in onderzoeken als ESS en LISS (zie tabel A.11, A.12 en A.13). In de EB geeft een nipte meerderheid aan dat er meer beslissingen op EU-niveau genomen moeten worden. Belangrijk hierbij is dat tegelijkertijd een substantieel deel aangeeft dat dit juist niet moet gebeuren. Gezien de steun voor de EU in de EB altijd hoger ligt, betekent het dat dit waarschijnlijk nog een redelijk conservatieve schatting is.

In de ESS komt wel een duidelijke voorkeur voor meer eenwording naar voren, alhoewel dit geen meerderheid betreft (tabel A.11). Deze cijfers wijken echter sterk af van het LISS en het NKO 2017.⁹ Antwoorden binnen deze vragenlijsten op dezelfde vraagstelling (maar met een andere antwoordschaal) geven aan dat een niet geringe groep burgers vindt dat Europese eenwording al te ver is gegaan (tabel A.12). Kortom, op basis van verschillende bronnen komt naar voren dat er geen overweldigende steun is onder Nederlandse burgers voor verdere eenwording.

⁸ In de EB van het voorjaar van 2021 is de vraag naar tevredenheid met de EU-aanpak alleen gesteld aan de mensen die op een eerdere vraag aangaven op de hoogte te zijn van de EU-maatregelen op het gebied van de bestrijding van corona. In Nederland gaf 41% aan daarvan op de hoogte te zijn (een in Europees perspectief betrekkelijk laag percentage). Van hen zei 74% tevreden te zijn met die EU-aanpak (en dat is weer hoger dan het EU-gemiddelde). Zie <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/files/be-heard/eurobarometer/2021/spring-2021-survey/report.pdf>, p. 58 en 61.

⁹ Cijfers (ongewogen) van het NKO 2017 geven aan dat 32,8% neigt naar 'EU-eenwording moet verder'; 22,4% neemt de middenpositie en 44,9% neigt naar 'EU-eenwording al te ver gegaan'.

Tabel A.11 Houding tegenover verdere Europese eenwording, bevolking van 18 jaar en ouder, 2004-2018 (in procenten)^a

	2004/'5	2006/'7	2008/'9	2012/'13	2014/'15	2016/'17	2018/'19
neigt naar 'Europese eenwording al te ver'	31	37	28	36	37	36	29
neutraal	22	18	18	20	19	19	22
neigt naar 'Europese eenwording moet verder'	47	45	54	44	44	45	49
gemiddelde	5,25	5,02	5,53	5,12	5,08	5,06	5,44
standaarddeviatie	2,3	2,37	2,23	2,43	2,33	2,39	2,2

- a. 'De volgende vraag gaat over de Europese Unie. Sommige mensen vinden dat de Europese eenwording verder moet gaan. Anderen zijn van mening dat die al te ver is gegaan. Kunt u aangeven welk cijfer op deze kaart het beste uw standpunt hierover weergeeft? Met eenwording wordt bedoeld verdere samenwerking en niet zozeer verdere uitbreiding.' Scores gaan van 0 (= eenwording is al te ver gegaan) tot 10 (= eenwording moet verder gaan). Neigt naar 'Europese eenwording al te ver' (= 0 t/m 4), neutraal (= 5), neigt naar 'Europese eenwording moet verder' (= 6 t/m 10).

Bron: ESS 2 (ESS'04/'05)-ESS 9 (ESS'18/'19)

Tabel A.12 Houding tegenover verdere Europese eenwording, bevolking van 18 jaar en ouder, 2015-2020 (in procenten)^a

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
neigt naar 'Europese eenwording al te ver'	53	54	46	43	45	40
Middenpositie	30	30	36	36	36	39
neigt naar 'Europese eenwording moet verder'	17	16	18	21	19	21
gemiddelde	2,4	2,4	2,55	2,62	2,57	2,68
standaarddeviatie	1,16	1,17	1,14	1,16	1,17	1,15

- a. 'Waar zou u uzelf plaatsen op een schaal van 1 tot 5, waar 1 betekent dat Europese eenwording al te ver is gegaan, en 5 betekent dat Europese eenwording verder moet?' (Originele item is omgekeerd gecodeerd). Neigt naar 'Europese eenwording al te ver' (= 1 t/m 2), neutraal (= 3), neigt naar 'Europese eenwording moet verder' (= 4 t/m 5).

Bron: Centerdata (LISS'15-'20)

Tabel A.13 Opvattingen over beslissingen op EU-niveau, bevolking van 15 jaar en ouder, 2020 (in procenten)^a

	2020 zomer	2020/21 winter
Meer beslissingen moeten op EU-niveau worden genomen		
eens	49	54
oneens	48	44

- a. 'Vertelt u mij of u het eens of oneens bent met elke van de volgende uitspraken: Er moeten meer besluiten op EU-niveau komen.'

Bron: EC (Eurobarometer 93.1, zomer 2020) en (Eurobarometer 94.3, winter 2020/21)

Doelen: steun voor gemeenschappelijk beleid, maar niet voor uitbreiding

In tabel A.14 is een aantal Europese doelen vermeld waarover is gevraagd of mensen ervoor of ertegen zijn en waarvan sommige (deels) al zijn gerealiseerd (vrij verkeer, euro) en andere niet of nauwelijks (gemeenschappelijk defensiebeleid, zie ook Dekker en Den Ridder 2019: 60).¹⁰ Er was tot en met 2018 weinig steun voor verdere uitbreiding van de EU en dat blijkt ook daarna zo. In tabel A.14 zien we dat er in de Eurobarometer consistent veel steun is voor allerlei vormen van Europese samenwerking zoals de euro of het vrije verkeer van personen, goederen en diensten, maar níét voor verdere uitbreiding van de EU.

¹⁰ Deze lijst bevat alleen de stellingen die al in het in 2019 verschenen rapport *Wat Nederlanders willen van de Europese Unie?* (Dekker en Den Ridder 2019) opgenomen waren.

Tabel A.14 Steun voor diverse Europese doelen, bevolking van 15 jaar en ouder, 2018-2020 (in procenten)^a

	2018 lente	2018 herfst	2019 lente	2019 herfst	2020 zomer	2020/21 winter
vrij verkeer van EU-burgers om overal in de EU te leven, werken, studeren of handel te drijven	85	86	84	84	83	88
een gemeenschappelijk EU-immigratiebeleid	82	85	81	86	86	82
een gemeenschappelijk defensie- en veiligheidsbeleid van EU-lidstaten	81	84	74	80	76	76
een gemeenschappelijk EU-handelsbeleid	81	81	82	82	75	84
een Europese economische en monetaire unie met één gemeenschappelijke munt, de euro	80	80	79	81	76	85
een gemeenschappelijk EU-energiebeleid	75	77	74	80	76	79
een gemeenschappelijk buitenlands beleid van de 28 EU-lidstaten	66	68	67	75	76	75
verdere uitbreiding van de EU met andere landen in de toekomst	34	37	31	33	32	31

a. 'Hoe denkt u over elk van de volgende voorstellen? Wilt u mij voor elk voorstel zeggen of u ervoor of ertegen bent?' Vermeld zijn de percentages vóór (in plaats van tegen en weet niet).

Bron: EC (Eurobarometer 89.1 (lente 2018), Eurobarometer 90.3 (herfst 2018), Eurobarometer 91.5 (lente 2019), Eurobarometer 93.2 (herfst 2019), Eurobarometer 93.1 (zomer 2020), Eurobarometer 94.3 (winter 2020/2021))

6. Toekomst EU – wat wil men wel en niet van de EU?

In deze paragraaf kijken we naar wat men thematisch wel en niet van de EU zou willen. Voor de periode vanaf 2020 biedt alleen de Eurobarometer hierin inzicht – met de al eerder genoemde beperking dat het vaak om behoorlijk ingewikkelde vraagstellingen gaat, waarbij het soms over onderwerpen gaat waarmee de gemiddelde respondent niet bekend zal zijn en waardoor bovendien de kans bestaat dat wat minder in de EU geïnteresseerde respondenten afhaken (vgl. ook Dekker en Den Ridder 2019: 72). Dat deze wensen ook kosten met zich meebrengen blijft bovendien vaak buiten beeld. Dit vereist dat deze cijfers met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden.

Prioriteiten voor het Europees Parlement: armoede, klimaat, sterker Europa

In de Eurobarometer wordt regelmatig gevraagd naar de gewenste prioriteiten voor het Europees Parlement. Mensen krijgen een lijst met onderwerpen te zien en moeten daaruit kiezen welke ze het belangrijkste vinden. Een belangrijke kanttekening hierbij is dat niet alle thema's evenredig tot de verbeelding zullen spreken bij respondenten. Hierdoor is het mogelijk dat er vooral thema's gekozen worden die mensen herkennen.

In de winter van 2020 en het voorjaar van 2021 is een ander rijtje thema's voorgelegd dan in 2017 en mochten mensen bovendien vier thema's kiezen (in 2017 waren dat er twee), dus deze zijn niet een-op-een vergelijkbaar met elkaar. Boven aan de prioriteitenlijst eind 2020 stond de bestrijding van ongelijkheid en armoede, gevolgd door het bestrijden van terrorisme en het voeren van buitenlands beleid. In het voorjaar van 2021 was de vraagstelling anders dan eind 2020, maar staat nu het mitigeren van klimaatverandering op één, gevolgd door bestrijding van armoede en sociale uitsluiting, en als derde de mensenrechten in de EU en de rest van de wereld. Het zou goed kunnen dat mensen bij dit soort lijstjes vooral aangeven welke van deze thema's ze belangrijk vinden in plaats van dat ze aangeven wat ze belangrijk vinden voor het Europees Parlement. Van het thema armoede en sociale uitsluiting weten we dat Nederlanders het een belangrijk onderwerp vinden, maar bleek het niet een veelgenoemde onderwerp voor de EU in open vragen over wat men van de EU wil (Dekker en Den Ridder 2019).

In vergelijking met 2017 gaat het grofweg om dezelfde thema's. Net als in het voorjaar van 2021 stond toen het bestrijden van klimaatverandering bovenaan. Ook het thema migratie stond toen in de top vijf, een onderwerp dat nog steeds hoog eindigt eind 2020 en nu in de formulering van sterke buitengrenzen en een gelijk Europees asielsysteem. In 2021 zien we echter dat dit thema aan relevantie verloren heeft (nu in de formulering 'migratie en asiel').

Tabel A.15 Prioriteiten voor het Europees Parlement, bevolking van 15 jaar en ouder, 2020 (in procenten)^a

	Nederland 2020
armoede en sociale uitsluiting terugdringen	47
terrorisme en georganiseerde misdaad bestrijden	45
sterker Europa in de wereld door betere samenwerking en handel met wereldwijde spelers en buurlanden	42
milieu en biodiversiteit beschermen	36
toegang tot goed onderwijs voor iedereen verbeteren	34
sterke buitengrenzen en een echt gelijk Europees asielsysteem	34
duurzame energie ontwikkelen en carbonneutraliteit realiseren	28
betaalbare en veilige voedselvoorziening en eerlijke levensstandaard voor boeren	27
versterken van democratie door EU-burgers een grotere rol te geven in de besluitvorming	22
tegengaan van desinformatie en online haat zaaien	20
EU-leger en -defensie ontwikkelen	19
volledige werkgelegenheid in alle EU-lidstaten	7
steun voor mkb en sterkere Europese en Monetaire Unie	7
mensen meer macht geven door hun digitale vaardigheden te ontwikkelen	5
digitale transformatie van industrie en economie versterken	4

a 'Welke van de volgende zouden de belangrijkste prioriteiten voor het Europees Parlement moeten zijn?' (Vier antwoorden mogelijk, weergegeven is het percentage dat de thema's heeft aangekruist als één van de vier).

Bron: EC (Eurobarometer 94.2, winter 2020)

Tabel A.16 Prioriteiten voor het Europees Parlement, bevolking van 15 jaar en ouder, 2021 (in procenten)^a

	Nederland 2021
actie tegen klimaatverandering	53
armoede en sociale uitsluiting terugdringen	37
mensenrechten (in de EU en wereldwijd)	34
volksgezondheid	31
eerlijk en duurzaam landbouwbeleid	29
terrorisme en georganiseerde misdaad bestrijden	26
maatregelen om economie te ondersteunen en nieuwe banen te creëren	26
de toekomst van Europa	26
democratie	25
migratie en asiel	23
internationale samenwerking en externe relaties	15
handelsverdragen tussen de EU en andere landen in de wereld	13
gendergelijkheid, inclusiviteit en diversiteit	13
de digitalisering van de Europese economie en samenleving	10
consumentenrechten	8

a 'Welke van de volgende zouden de belangrijkste prioriteiten voor het Europees Parlement moeten zijn?' (Vier antwoorden mogelijk, weergegeven is het percentage dat de thema's heeft aangekruist als één van de vier).

Bron: EC (Eurobarometer 95.1, voorjaar 2021)

Europese versus nationale aanpak bij migratie, klimaat en terrorisme

In de EB wordt ook regelmatig gevraagd naar de gewenste verantwoordelijkheidsverdeling tussen nationale lidstaten en de EU. In het rapport uit 2019 is een vragenbatterij opgenomen uit de EB

waarbij voor een aantal beleidsterreinen werd gevraagd of er op het betreffende terrein meer of minder besluitvorming op Europees niveau moest plaatsvinden. Op alle gevraagde terreinen was er steun voor meer Europese besluitvorming, waarbij de thema's terrorisme, klimaat en migratie eruit sprongen en men bij 'gezondheid en sociale zekerheid' en 'werkgelegenheid' wat terughoudender was (Dekker en Den Ridder 2019: 61).

In de EB van winter 2020 is er een iets andere vraag voorgelegd voor (deels vergelijkbare) beleidsterreinen: namelijk de vraag op welk bestuursniveau een bepaald beleidsterrein het meest efficiënt kan worden geadresseerd. Ook hier zien we weer dat veel respondenten van de EB tamelijk vaak vinden dat de EU er een taak in heeft: soms als belangrijkste bestuurslaag en vaak samen met de nationale overheid. Men denkt dat de EU de meest efficiënte bestuurslaag is bij het aanpakken van migratie- en klimaatuitdagingen: daar zien (iets) meer mensen vooral een taak van de EU. Ook op thema's als buitenlands beleid, terrorisme, veiligheid en energie kijkt meer dan een derde vooral naar de EU en ongeveer de helft naar de EU en nationale lidstaten samen. Terreinen waarop veel minder mensen een taak voor de EU zien, zijn gezondheid, werk en onderwijs. Over belastingen zijn de meningen het meest uitgesproken: ongeveer de helft vindt dat vooral een nationale aangelegenheid en daarmee is dat thema in dit rijtje een echte uitschieter.

Tabel A.17 De gewenste verantwoordelijkheidsverdeling tussen de EU en nationale lidstaten, bevolking van 15 jaar en ouder, 2020 (in procenten)^a

	(vooral) EU	zowel EU als nationaal	(vooral) nationaal
migratie en asiel	51	41	8
milieu en klimaat	49	45	6
buitenlands beleid	41	43	15
terrorisme	39	53	7
veiligheid en defensie	39	47	14
energie	36	45	18
landbouw en visserij	33	43	23
seksegelijkheid	30	56	13
consumentenrechten	29	40	30
onderzoek en ontwikkeling	29	60	10
economie en groei	25	57	18
digitale transformatie	25	59	14
gezondheid	21	54	25
werk en sociale bescherming	17	44	39
onderwijs	15	47	38
belasting	14	32	52

a. 'Op welk niveau kunnen we volgens u elk van de volgende gebieden op de meest efficiënte wijze aanpakken?'

Bron: EC (Eurobarometer 94.1, winter 2020)

7. Verschillen tussen groepen

Opleidingsniveau als belangrijke scheidslijn voor opvattingen ten aanzien van de EU

In 2019 concludeerden we al dat naast bijvoorbeeld leeftijd en partijvoorkeur, voornamelijk opleidingsniveau het belangrijkste onderscheidende kenmerk is in de houding van burgers tegenover de EU (Dekker en Den Ridder 2019). Sinds de jaren zeventig is er een consistent patroon zichtbaar in West-Europa waarbij lageropgeleiden in het algemeen minder enthousiast zijn over het EU-lidmaatschap dan hogeropgeleiden (Kunst et al. 2020; Hakhverdian et al. 2013).¹¹ Gebruikmakend

¹¹ Het is in de wetenschappelijke literatuur nog een punt van discussie of scholing daadwerkelijk opvattingen ten aanzien van de EU verandert, of dat mensen die bij voorbaat al meer enthousiast zijn over Europese eenwording (door factoren zoals ouderlijke achtergrond) een grotere kans hebben om een hoger opleidingsniveau te volgen. Zie voor een uitgebreide discussie Kuhn et al. (2021) en Kunst et al. (2020).

van de Eurobarometer uit de winter van 2020 zien we in tabel A.18 dat hogeropgeleiden (hier gedefinieerd als de 50% hoogstopgeleiden) nog steeds veel positiever zijn over het EU-lidmaatschap en vaker het idee hebben dat Nederland baat heeft bij de EU dan lageropgeleiden (hier gedefinieerd als de 50% laagstopgeleiden). Deze percentages zijn vergelijkbaar met de gegevens van 2019 (Dekker en Den Ridder 2019: 43).

Tabel A.18 Steun voor EU-lidmaatschap en opleidingsniveau, bevolking van 18 jaar en ouder, 2020 (in procenten)^a

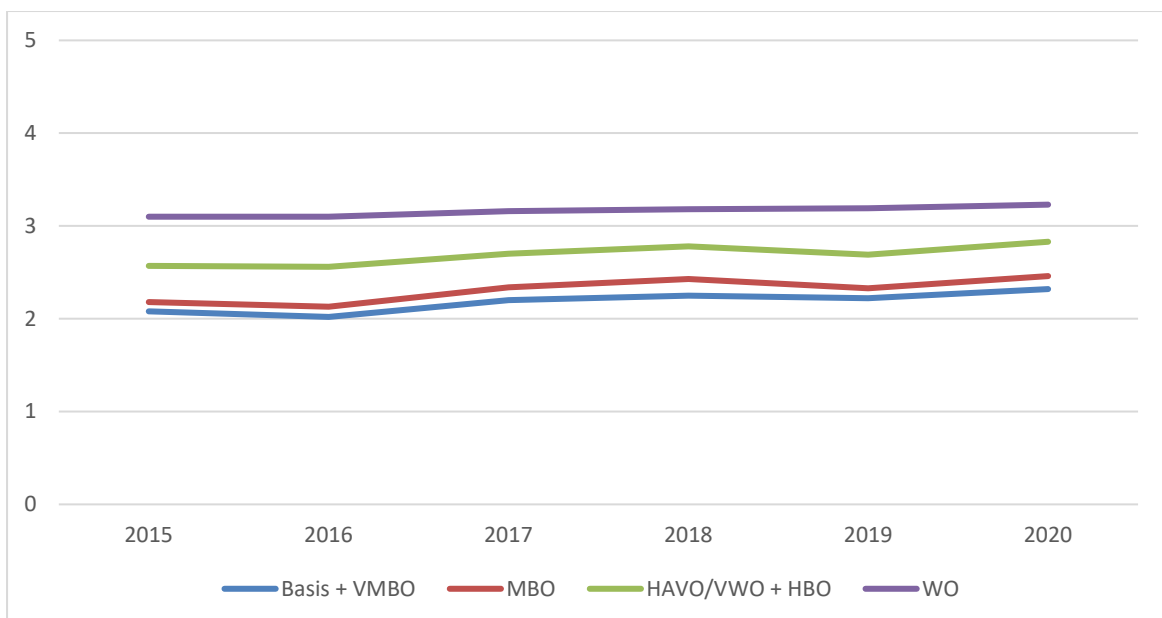
	lageropgeleiden	hogeropgeleiden
EU-lidmaatschap is een goede zaak	70	87
Nederland heeft voordeel bij EU-lidmaatschap	70	89

a. Aandeel van de laagst- en hoogstopgeleiden dat zegt het lidmaatschap van de EU een goede zaak te vinden (andere antwoordmogelijkheden zijn 'slechte zaak' en 'noch goed noch slecht') en het aandeel van de laagst- en hoogstopgeleiden dat vindt dat Nederland alles welbeschouwd voordeel heeft gehad van het lidmaatschap van de Europese Unie (de andere antwoordmogelijkheid is 'geen voordeel').

Bron: EC (Eurobarometer 94.2, winter 2020)

De opleidingsverschillen worden ook evident als we kijken naar de vraag of men vindt dat Europese landen een nog hechtere Europese Unie met elkaar zouden moeten vormen. Gebruikmakend van het LISS-panel tussen 2015 en 2020 zien we dat burgers met maximaal een vmbo- of mbo-opleiding veelal kritischer zijn ten aanzien van Europese eenwording dan mensen met hogere opleidingsniveaus (figuur A.5). Deze verschillen zijn ook hier grotendeels constant gebleven over de afgelopen jaren.

Figuur A.5 Houding tegenover Europese eenwording naar opleidingsniveau, bevolking van 18 jaar en ouder, 2015-2020^a

a. 'Waar zou u uzelf plaatsen op een schaal van 1 tot 5, waar 1 betekent dat Europese eenwording al te ver is gegaan, en 5 betekent dat Europese eenwording verder moet?' (Originele item is omgekeerd gecodeerd).

Bron: Centerdata (LISS'15-'20)

Niet alleen verschillen lager- en hogeropgeleiden in steun voor het EU-lidmaatschap en voor de mate van Europese eenwording, deze verschillen werken ook door in hun mening over wat de

beleidsprioriteiten van de EU zouden moeten zijn. In tabel A.19 hebben we de voorkeuren ten aanzien van beleidsprioriteiten voor het Europees Parlement (zoals al eerder weergegeven in tabel A.15) uit de EB uitgesplitst naar opleidingsniveau. Terwijl de lageropgeleiden voornamelijk aandacht willen voor veiligheid, zoals terrorismebestrijding en het aanpakken van georganiseerde misdaad, benoemen de hogeropgeleiden voornamelijk het beschermen van het milieu en het terugdringen van CO₂-emissies als prioriteit. Beide groepen scoren percentueel even hoog op de vraag of de Europese buitengrenzen verstrekt moeten worden en of er een gelijkgeschakeld Europees asielsysteem opgezet moet worden.

Tabel A.19 Prioriteiten voor het Europees Parlement per opleidingsniveau, bevolking van 18 jaar en ouder, 2020 (in procenten)^a

	lageropgeleiden	hogeropgeleiden	verschil
terrorisme en georganiseerde misdaad bestrijden	52	39	13
sterke buitengrenzen en een echt gelijk Europees asielsysteem	37	34	3
milieu en biodiversiteit beschermen	28	43	15
duurzame energie ontwikkelen en carbonneutraliteit realiseren	22	34	12

a. 'Welke van de volgende zouden de belangrijkste prioriteiten voor het Europees Parlement moeten zijn?' (Vier antwoorden mogelijk, weergegeven is het percentage van de laagst- en hoogstopgeleiden dat bovenstaande vier thema's heeft aangekruist als één van de vier mogelijk opties uit een lijst van vijftien thema's).

Bron: EC (Eurobarometer 94.2, winter 2020)

8. Slot

Is de publieke opinie ten aanzien van de EU wezenlijk veranderd in de afgelopen tweeënhalve jaar? Ondanks de Europese verkiezingen en de coronapandemie is de publieke opinie ten aanzien van de EU niet ingrijpend veranderd. We zien geen tot kleine verschuivingen, waarvan ook niet altijd evident is waaraan deze toegeschreven kunnen worden. De steun voor het lidmaatschap blijft hoog, maar men is niet onverdeeld positief over de EU. Niet alleen blijft het vertrouwen laag, en is men ontevreden over het democratisch gehalte van de EU, ook haar aanpak van de coronacrisis wordt veel lager beoordeeld dan die van de Nederlandse overheid. Qua beleidsprioriteiten van de EU blijft het beeld stabiel; het bestrijden van armoede en klimaatverandering staan nog steeds hoog op het lijstje. Hier is echter wel een slag om de arm noodzakelijk. We baseren ons hier volledig op de Eurobarometer. De thema's die de EB vraagt zijn niet elk jaar hetzelfde, waardoor een vergelijking door de tijd moeilijk is. Daarbij is de coronacrisis niet in deze rijtjes opgenomen, waardoor het onduidelijk is hoe belangrijk dit thema relatief is ten opzichte van andere onderwerpen zoals terrorismebestrijding, migratie of klimaat. Tot slot hebben we laten zien dat opleidingsniveau een belangrijke scheidslijn blijft binnen Nederland ten aanzien van wat men van de EU vindt; net als in 2019 vinden we dat hogeropgeleiden positiever over het EU-lidmaatschap en verdere eenwording zijn dan lageropgeleiden. Kortom, de conclusies die we trokken in 2019 blijven nog steeds relevant.

Literatuur

- Dekker, P. en J. den Ridder m.m.v. Adriaan Schout (2019). *Wat willen Nederlanders van de Europese Unie?* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekker, P., J. den Ridder, P. van Houwelingen en E. Miltenburg (2020). *Burgerperspectieven 2020|2*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Easton, D. (1975). A re-assessment of the concept of political support. In: *British Journal of Political Science*, jg. 5, nr. 4, p. 435-457.

- Hakhverdian, A., E. van Elsas, W. van der Brug en T. Kuhn (2013). Euroscepticism and education: A longitudinal study of 12 EU member states, 1973-2010. In: *European Union Politics*, jg. 14, nr. 4, p. 522-541.
- Kuhn, T., B. Lancee en O. Sarrasin (2021). Growing Up as a European? Parental Socialization and the Educational Divide in Euroscepticism. In: *Political Psychology*.
- Kunst, S., T. Kuhn en H. G. van de Werfhorst (2020). Does education decrease Euroscepticism? A regression discontinuity design using compulsory schooling reforms in four European countries. In: *European Union Politics*, jg. 21, nr. 1, p. 24-42.
- Meer, T. van der, E. Steenvoorden en E. Ouattara (2020). *COVID19 en de rally rond de Nederlandse vlag. Vertrouwen in de politiek en angst voor besmetting ten tijde van de eerste golf (maart-mei 2020)*. Geraadpleegd 19 augustus 2021 via https://coronapapers.nl/uploads/media_item/media_item/145/4/Van-der-Meer-Steenvoorden_-Ouattara-COVID19-en-de-rally-rond-de-Nederlandse-vlag-1600890623.pdf.
- Miltenburg, E. en J. Schaper (2020). *Verwachte gevolgen van corona voor de opvattingen en houdingen van Nederlanders*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Miltenburg, E., J. den Ridder, F. Wagemans en J. Schaper (2021). *Burgerperspectieven 2021|2*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Norris, P. (1999). *Critical citizens: Global support for democratic government*. Oxford: OUP Oxford.
- Proszowska, D., G. Jansen en B. Denters (2021). Political trust in a multilevel polity: patterns of differentiation among more and less politically sophisticated citizens. In: *International Review of Administrative Sciences*.
- Vries, C.E. de (2017). Benchmarking Brexit: How the British decision to leave shapes EU public opinion. In: *Journal of Common Market Studies*, jg. 55, nr. 51, p. 38-53.
- Vries, C.E. de (2018). *Euroscepticism and the future of European integration*. Oxford: Oxford University Press.